

ВІДГУК

офіційного опонента Пархоменко Наталії Миколаївни, доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України, вченого секретаря Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України на дисертаційне дослідження Перепелиці Наталії Вікторівни на тему:
«Принципи професійної діяльності юристів: теоретико-правове дослідження»,
представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Забезпечення та підтримання правопорядку, верховенства права та режиму законності в будь-якій державі насамперед визначається сутністю та змістом принципів права та їх впливом на регулювання суспільних відносин. Конкретизація принципів права відбувається в процесі їх закріплення у правових актах в якості джерел права та основних засад здійснення діяльності органів державної влади, посадових осіб, юридичних осіб та ін. загалом, та професійній діяльності юристів зокрема. З огляду на визнання людини найвищою соціальною цінністю, забезпечення її прав, свобод та законних інтересів стає пріоритетом держави та інших суб'єктів, які покликані реалізувати її функції. Відповідно саме від якості професійної діяльності юристів, яка визначається стійкими та стабільними принципами їх організації та діяльності, залежить ефективність та ступінь захищеності людини і громадянина, можливість реалізації ними прав та виконання обов'язків.

Таким чином одним із чинників якості суспільного життя є діяльність правових інституцій, робота представників юридичної професії, що визначає не лише їх соціальну значущість, але й високу відповідальність перед суспільством за стан законності та правопорядку.

Загалом проблематика принципів права вже отримала аналіз в юридичній науковій літературі. Проте принципи професійної діяльності

юристів в окремих сферах суспільного життя або в межах певної юридичної спеціалізації досліджені недостатньо. Зокрема, потребують уваги такі проблемні питання, як ієрархічність системи принципів, імперативність принципів права щодо всіх сфер та напрямів правової діяльності, виділення загального та особливого у характеристиці принципів, що становлять засади окремих видів практичної діяльності юристів, ступінь їх нормативної забезпеченості, роль принципів у вирішенні юридичних справ за умов недостатньої урегульованості суспільних відносин тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлений використанням системи філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів і підходів до наукового пізнання, критичним аналізом великої кількості вітчизняних та зарубіжних наукових джерел. Загальна структура дисертації є логічною, раціональною, обумовленою предметом, метою та завданнями дослідження. Загалом дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз теоретико-правових засад принципів професійної діяльності юристів в умовах трансформації правової системи України в контексті її європейської інтеграції та розроблення на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення в Україні.

Зміст дисертації, опубліковані наукові праці, зроблені в них висновки і рекомендації свідчать про те, що Перепелиця Н.В. успішно виконала поставлені в роботі задачі, виявила високий рівень наукової і практичної роботи.

Зокрема, узагальнила здобутки юридичної науки та здійснила аналіз джерельної бази з проблематики принципів професійної діяльності юристів; визначила основні методологічні підходи й методи дослідження принципів

професійної діяльності юристів; проаналізувала поняття «принципи професійної діяльності юристів» на підставі виявлення їх специфічних ознак; окреслила призначення принципів професійної діяльності юристів та визначила їх функції; запропонувала напрями реалізації принципів професійної діяльності юристів; проаналізувала міжнародно-правове та європейсько-правове регулювання принципів професійної діяльності юристів; розробила напрями удосконалення вітчизняного нормативно-правового регулювання принципів професійної діяльності юристів в умовах інтеграції України у європейський правовий простір.

Як зазначалось, науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі з філософії, загальної теорії права, порівняльного правознавства, міжнародного публічного і приватного права, цивільного, господарського, сімейного, корпоративного права України тощо. Нормативною основою дослідження є Конституція України, вітчизняні і зарубіжні нормативні акти, а також міжнародно-правові акти, що визначають правові засади забезпечення та реалізації юридичної діяльності.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням дає підстави для констатації того, що основні положення і висновки, які виносяться авторкою на захист, мають належний ступінь наукової новизни. В основу цих висновків і положень, які спрямовані на розвиток існуючих в юридичній науці поглядів науковців на проблему принципів права та актуалізацію сучасних аспектів кожного з них, покладено, як зазначалось вище, достатню методологічну, теоретичну, інформаційну та джерельну бази.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Новизна дисертаційної роботи Н.В. Перепелиці полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних теоретико-правових досліджень у юридичній науці, у межах якого висвітлено історичні, теоретичні та методологічні аспекти принципів професійної діяльності юристів.

Зокрема, обґрунтовано низку наукових положень, важливих для осмислення та вдосконалення правничої діяльності в Україні. Юридична діяльність у суспільстві виконує певні функції, які розкривають її соціальне призначення та роль.

Наголошено, що принципи юридичної діяльності є фундаментальною основою, яка не просто формалізується у текстах правових актів, а виступає у якості правового орієнтиру та критерію для представників юридичної професії, правових, моральних та етичних стандартів, відповідно до яких розвивається та реалізується особистість юриста.

Історіографічний аналіз проблеми надав можливість скласти загальне уявлення про сукупність наукових знань, а також дозволив зробити висновки щодо стану розробленості проблематики та запропонувати класифікацію основних принципів засад.

Специфіка предмету і мети обраного авторкою дисертаційного дослідження зумовила обрання низки методологічних підходів, які у поєднанні уможливають не тільки вивчення означеної проблематики, але й формулювання відповідних висновків та пропозицій. Аргументовано важливість використання у дисертаційному дослідженні діяльнісного підходу. Застосування аксіологічного, прогностичного, формально-юридичного, герменевтичного, порівняльно-правового, функціонального методів надало можливість авторці виконати дослідницькі завдання дисертаційної роботи та досягти визначеної мети.

У результаті дослідження юридичної практичної діяльності, дисертанткою проведено систематизацію та виокремлено окремі групи принципів за наступними критеріями: а) суб'єктами здійснення юридичної діяльності; б) джерелами походження (принцип, що походять із норм моралі, нормативних актів, а також безпосередньо із традицій та досвіду практичної юридичної діяльності); в) професійної спеціалізації (загальні та спеціальні); г) правового регулювання (міжнародні та національні); д) юридичною силою (міжнародні, регіональні та національні (законні, підзаконні та корпоративні

акти)). При цьому, розуміння спільності та об'єднання принципів різних видів юридичної діяльності, на думку Н.В. Перепелиці, у цілісну юридичну конструкцію сприятиме подальшому дослідженню юридичної діяльності як складної та змістовної категорії.

Заслуговує на увагу дисертаційне положення щодо функціональної ролі принципів юридичної практичної діяльності, які визначають її основні властивості та формалізуються та конкретизуються як у нормативно-правових актах, так і у відповідних етичних кодексах й правилах поведінки. Принципи існують у правосвідомості та світогляді особи як особливий маяк, на який вона орієнтується у своєму повсякденному та професійному житті. Вони виступають еталоном культурного рівня юриста, формують собою певні стандарти для його морально-етичного та психологічного рівня. Одночасно, принципи виконують роль особливих критеріїв для оцінки безпосередньо самої діяльності юриста, його професійної компетенції, побудови взаємовідносин з іншими учасниками юридичного процесу.

Дисертантка наголошує, що у нормативно-правових актах зустрічається неоднаковий підхід до розуміння та функціональної ролі загальних принципів юридичної діяльності (наприклад, один і той же принцип може виступати як стандарт і як гарантія здійснення професійної діяльності, а також як вимога до діяльності і вимога до персони юриста). Тому законодавець розглядає принципову основу, перш за все, у якості регулятора професійної (практичної) юридичної діяльності. Однак, очевидно, що принципи відіграють провідну роль у формуванні ціннісно-орієнтаційного, психологічного, морально-етичного впливу на юристів.

На переконання Н.В. Перепелиці, принципи юридичної діяльності являють собою не просто окремо визначені правові категорії, а комплекс фундаментальних засад, на яких вибудовується практична професійна діяльність кожного представника юридичної професії. Такими принципами, перш за все, є верховенство права, законність, незалежність та справедливість, які є взаємопов'язаними, взаємообумовленими та

взаємодоповнюючими. Такі принципи можуть бути реалізовані у повній мірі у тому випадку, якщо кожному представнику юридичної професії буде забезпечено належні умови для виконання професійних обов'язків, а сам він буде наділений усіма якостями високого професіоналізму й керуватиметься даними принципами у своїй практичній діяльності у відповідності до положень внутрішнього законодавства та стандартів визначених міжнародними правовими актами.

Подальшого розвитку дістав аналіз досвіду міжнародної професійної спільноти і формування образу фахівця як представника практичної юридичної діяльності. Зокрема, поступово виокремлювалися та затверджувалися принципи та стандарти професійної поведінки й вимоги до особи юриста, яким повинен відповідати спеціаліст незалежно від напрямку професійної діяльності або держави, на території якої він працює. А отже, беручи до уваги особливості національних правових традицій, було визначено загальноприйнятні та зрозумілі професійні стандарти, покликані спрямовувати розвиток юридичної практичної діяльності у напрямі гуманізації, підвищення рівня правосвідомості та професійності, орієнтації на забезпечення законності та справедливості не тільки в межах національних держав, але й у відповідності до вимог та глобалізаційних тенденцій розвитку сучасного суспільства. Такі принципи стали квінтесенцією діалогу світової професійної спільноти та отримали форму юридичних актів у вигляді кодексів, зводів правил, керівних принципів або стандартів професії. Справедливість, законність, незалежність, рівність, гуманізм тощо, стали основними стандартами юридичної професії на міжнародному рівні.

На підставі порівняльного аналізу професійної діяльності юристів в Україні й окремих зарубіжних країн (Англії, Італії, Німеччині, США, Франції) дисертантці вдалося виявити спільне та відмінне, а також низку особливостей, які стосуються нормативно-правового регулювання, порядку та умов доступу до професії тощо. З урахуванням зарубіжного досвіду обґрунтовано необхідність прийняття спеціального закону про юриста й

Деонтологічного кодексу юриста, які врегулювали б основні практичні, деонтологічні й організаційні аспекти професійної діяльності юриста, у той же час закріпили б основні принципи професійної діяльності; запровадження практичного стажування та кваліфікаційного іспиту; створення професійних об'єднань юристів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Разом з тим дисертаційна робота Н.В. Перепелиці не позбавлена окремих дискусійних положень, до найбільш суттєвих з яких слід віднести такі.

1. З огляду на предмет, мету і завдання дисертаційного дослідження важливим є формування понятійно-категорійного апарату визначеної проблематики. Зокрема, на нашу думку, важливим в підсумку роботи є з'ясування сутнісних ознак та формулювання авторської дефініції таких понять як: «принципи професійної діяльності юристів», «ознаки принципів професійної діяльності юристів», «види принципів професійної діяльності юристів», «загальні принципи професійної діяльності юристів», «спеціальні принципи професійної діяльності юристів», «функції принципів професійної діяльності юристів» та ін. та винесення їх у положення новизни. Зазначене ілюструвало б глибину проведеного дослідження та рівень теоретичного узагальнення опрацьованих джерел. Дисертантка обмежилась лише визначенням окремих понять та відштовхнулася від вже існуючих в науковій літературі концептуальних підходів.

Не викликає заперечені поділ усіх принципів, які притаманні сфері юридичної діяльності, на загальні та спеціальні. При цьому не наводиться вичерпний перелік їх підвидів. Для їхньої характеристики використовуються словосполучення «та інше», яке потребує розширеного тлумачення для встановлення їх змісту. Такі принципи, як «рівність», «гуманізм», «демократизм» висвітлюються досить коротко у контексті загальних принципів права, а не професійної діяльності юристів (ст.72). До того ж в роботі загалом, і, зокрема у новизні, особлива увага приділяється таким

принципам як: верховенства права, справедливість, незалежність, законність. Потребує уточнення позиція авторки: чому саме ці принципи є ключовими у професійній діяльності юристів?

2. Не достатньо обґрунтованим видається авторський підхід висвітлення у Підрозділі 2.3 «Реалізація принципів професійної діяльності юристів» проблем реалізації цих принципів шляхом аналізу чотирьох загальних принципів права: верховенства права, справедливості, незалежності, законності), а відтак не розкритим залишається особливості реалізації принципів професійної діяльності юристів. Можливо потребує корегування назва підрозділу на «Реалізація принципів права у професійній діяльності юристів», що буде по суті відповідати змісту підрозділу.

Окрім того, дискусійним є авторський висновок щодо проблем, які виникають у процесі реалізації принципів юридичної діяльності у практичній сфері, «зокрема: часткове закріплення окремих правових принципів на законодавчому рівні та відсутність уніфікованого підходу до їх розуміння та змістовного наповнення (41%); недостатній рівень правової культури, умінь та навичок, за допомогою яких правозастосовувач може здійснювати логічні висновки щодо виокремлення та застосування принципів права приналежно до конкретної ситуації (особливо у випадках виявлення прогалини у праві) (33%); неналежні умови організаційного, технічного, фінансового характеру тощо (26%)». На нашу думку, це чинники як визначають можливість реалізації принципів юридичної діяльності зокрема, та ефективність юридичної діяльності загалом.

3. Одним із важливих завдань з огляду на мету дослідження є з'ясування функцій принципів професійної діяльності юристів. Висвітленню цієї проблематики присвячено підрозділ 2.2. При цьому, на жаль, дисертантка присвятила свою увагу аналізу функцій принципів права в контексті здійснення професійної юридичної діяльності. По суті з'ясуванню особливостей функцій принципів

засад окремих видів юридичної діяльності присвячено лише невеликий фрагмент роботи (С.97-99). Як вже зазначалось важливим було б з'ясування авторського підходу до визначення поняття зазначених функцій, їх класифікація та характеристика. На нашу думку, такий авторський підхід не дуже виправданий з огляду на важливість з'ясування основних напрямів впливу принципів професійної юридичної діяльності на забезпечення прав і свобод громадян, розвиток відповідних суспільних відносин. У висновках зазначене питання також не знайшло відображення.

4. У підрозділі 3.1. Міжнародно-правове регулювання принципів професійної діяльності юристів авторкою називаються міжнародні акти, якими закріплюються основні засади практичної юридичної діяльності, але на жаль, не аналізується жоден із них. Робота мала б довершеніший вигляд, якби в науковій новизні було зосереджено більше міжнародного досвіду. Відповідно це сприяло б і конкретизації напрямів удосконалення вітчизняного нормативно-правового регулювання принципів професійної діяльності юристів в умовах інтеграції України у європейський правовий простір згідно поставленого завдання.

Наведені запитання, дискусійні положення і висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка характеризується самостійним і творчим характером, має значну наукову і практичну цінність. Наявність спірних і дискусійних питань насамперед свідчать про актуальність, складність і багатоаспектність досліджуваної проблематики та власний підхід дисертантки до її розгляду. Натомість, в дисертаційному дослідженні Н.В. Перепелиці вдалось досягти поставленої мети.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях та практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Аналіз тексту дисертаційної роботи дозволяє констатувати, що Н.В. Перепелицею здійснено комплексне вивчення, системний теоретичний аналіз, осмислення

та розгляд доктринальних ідей та практичних аспектів реалізації принципів професійної діяльності юристів з наступним обґрунтуванням теоретичних положень і формулюванням рекомендацій щодо напрямів і перспектив подальшого удосконалення відповідного законодавства в частині імплементації цих принципів як важливого елемента механізму правового регулювання.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, достатньо повно викладено в п'ятьох наукових працях у фахових виданнях України з юридичних наук, 3 з яких віднесено до міжнародних наукометричних баз даних, у двох статтях, опублікованих в наукових періодичних правових виданнях інших держав, а також у чотирьох тезах міжнародної наукової конференції.

Рукопис дисертації оформлено відповідно до вимог, встановлених Міністерством освіти і науки України.

Робота за змістом і обсягом, за науковою новизною, за теоретичним і практичним значенням і за оформленням відповідає спеціальності 081- Право, за якою вона подана до захисту, а також вимогам, які встановлені для дисертацій пунктами 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України,

вчений секретар Інституту

держави і права ім. В.М. Корецького НАПрН України

Н.М. Пархоменко

